

Hogei urteren buruan

Txema Larrea

1964.ean publikatu zuen Arestik *Harri eta Herri*, ETAk kritikatu zuen jadanik Krutwig-en *Vasconia* eta Gobernu frantsesak kanporatu egin zituen euskal aberkide batzu (Krutwig, Irigarai, Madariaga eta Txillardegia). Urte bat beranduago plazaratu zuen Goiztirik *Huntaz eta Hartaz* izeneko liburua.

«Huntaz eta hartaz»

Halako aire unamunianoko izenburupean saio-liburu bikaina genuen. Hamar ataletan Jainkoaz eta gizonez ari zitzaigun Txillardegia. Erlijioa, heriotza, ezkerra, euskaldungoa ziren ardatzak. Euskaldungoaz lau artikulu: bata karlismoaz, Krutwig eta bestek aipatu ideien ildotik, karlistada berrien arriskua salatuz edo, bestela esanda, euskal estrategiarik gabeko bertoko gudukak gaitzetsiz. Beste batean, «Biarno euskaldunaz», eskualde horren historiaz ari da, euskal azterrenen historiaz batez ere. Gai interesgarria, geroz-

tiko estudioek (Saenz de Buruaga, «Aquitania-Vascongadas» txostena) erakutsi dutenez. Gaia, Orixek noizbait tratatua, Euskal Herri Haundiaren kontzeptuari lotzen zitzaion etorki amankomunak azpimarratuz. Bi artikulutan ohartzen da Euskal Herriaren izateaz, delako izatea hizkuntzak, bereziki, sortu duela.

Hizkuntzaren munta, klarki bederen, gerra ostean azaldu baten ere, Krutwig eta Txillardegirekin zertu zen projektu oso baten barnean. Zaitegik, Ibiñagabeitiak, Mfrandek aldarrikatu zuten hizkuntza nazionalaren ezinbestekoa. Indarra falta zen, ordea. Kontestu berria 60. hamarkadaren hasieran sortu zen. Aipatuak, galdutako gerrate baten oihartzunak ziren. Mezu berriek, arrunt antzekoak izanik ere, bazuten ingurugiro diferentea, gerra egin ez zutenek protagonistatua. Ez dugu ahortzi behar, bestetik, Txillardegi ezaguna zela euskaltzaleen artean, idazle politiko bezala ETArekin *Zutik* askotxoren egilea, kartzelatik pasea eta Ipar Euskal Herrira, ihesi, joan bear izan zuela.

Euskaldungoaren etsaiak

Hizkuntzari buruzko erizpideak bi artikulutan ditugu: «Euskaldun txapeldunei bi hitz» eta «Euskotarrak utikan!». Biota-rik lehena dugu interesgarriena nonbait. Idazkera airoso batez, bere saio guztietan bezala, eta aisa konprenigarri den arrazoibide batez orainoko (esan nahi da, garai hartako) galbideak eskaintzen dizkigu: arrazakeria (Ibero eta beste jeltkideen kontra, ausaz): «arrazak ez du nazio-kontzientziarik ematen»; folklokeria: «folklorea ez da herri baten nazio sostengu bat», eta aurrerago: «“euzkoek” erdarakaden artean egiten duten hanka-altxatze “euzkadiano” hori... beti iruditu zait zikiroen dantza»; euskaldunen demokraziaz (Ariztimuño, Landaburu eta beste jeltkideen erizpideen aurka): «Demokrazi-senak ezagutarazten omen gaitu “euzkoek” diotenez... Turistei hau sinistaraztea bego! Euskaldunok demokraziaren jatorrizko sena hori baldin badugu (eta ni bederen izateaz ez nago batere ziur) ez digu berak nazio-batasunik eman». Hizkuntza dugu mugari, hortaz, eta gure herrikidetasunaren funtsa. Euskara gogo-adierazpidea, mintzabidea eta Euskadiko erresuma berriarekin batera euskaldunen zerbitzuko.

Hizkuntzaren inguruko ideia horiek garatu zituen ondoko bi idazlanetan: «Hizkuntza eta pentsakera» (1966) eta «Hizkuntza

eta herrikidetasuna» (1967). Horiekin batera, Txillardegiren kontrako «ezkerreko»¹ kritikak hasi ziren, Zalakain, Errenteriako komunista ezagunaren lumatik. Aipatu kritika *Arragoa*, PCEn euskal kazetan argitara zuten; geroko urteotan, hari beretik kritikak dute *Zabal-etik* «Begiko» izenordearekin J. Apalategik, *Anaitasuna*-tik Haranburu-Haltunak... Azkenik iaz, *Zurgai* aldizkarian Jon Juaristik, soneto famatu batean. Baina, horien guztiengatik, Txillardegi itzal handiko gizona (izan) dugu abertzalegoan. Horretaz, aski litzateke Gandiagak eskaini zion poema aipatzea edo gaur egun «Euskal Herrian Euskaraz»-en duen gidaritza gogoratzea.

Azpiratze baten interpretazioa

Euskal Kulturaren zapalketa 1956-1981 deritzan liburuan (Elkar, 1983), laburbiltzen ditu bere erizpideak, hamaika kapitulu-tan azken hogeitabost urteen interpretazioa giltzari politiko eta kulturalen arabera ematen duelarik. Azterketak, datu eta zifren gaurkotzeaz landa, badu zerikusirik duela hamabi urte egile berak «Harribizketa» izenpean publikatutako liburuska batekin (*Proyecto de manifiesto vasco* izenburukoarekin, prezeskiago). Fun-tsean Txillardegik, 1967-70 urteetan —*Branka*-n ikus daitekeen— egiten zuen analisisa: Euskal ezkeraren (orain «ezker aber-tzalea» badio ere) oinarri garrantzizkoena borroka nazionala da, eta horretan euskara da gailurra. Historian klase-borroka dateke motor bat, askoren artean; eta iraultza, edo erabateko aldaketa behintzat, burutzeko, marxismo eliztarra gurean etsai nagusia. Marxismo hori, hain zuzen, mende honen hasierakoa izanik, zaharkitua dago oso, ideologia hertsia bilakatu bait da. Aipatuaren defentsoreak euskal apez eta fraideak izan dira eta, hainbat urtez, berak dioenez, frankismoaren kolaboratzaile zuzenak. Sozialismo demokratikoaren aldeko arrazoiak Pariseko 68.eko gertakarien ondoren eta urte bereko Txekoslovakian suertatuak areagotzen zuten. Aldaketa bakarra, agian, borroka armatuari dagokio, oraingoan ez bait du aipatu ere egiten, aupatzeko izan ezik; lehen, berriz: «El fracaso de Zumalakarregi en 1835, en una situación infinitamente más propicia que en 1973, desaconseja toda estrategia guerrera frontal...». Ideia horien laburpen on bat, nire irudiko, *Zeruko Argia*-n plazaratu zuen 1976an, «Úztaro eta ereinaro» izeneko artikulu famatu batean.

Gure saiolari gorenak argiro, eta artikulua askotan, azaldu ditu goragoko ideia horiek, ezaugarri batekin, ordea: idazkera bortitz² eta zenbaitentzat mingarria darabilela. Bi kasu leun aipatzearren, Barojaz dioena *Huntaz eta Hartaz* liburuan: «Baroja español bat izan zan eta ez euskaldun bat», edota bere azkenaurreko liburuan: «Sozialinperialismoak eskuz-esku lan egin zuen hamabost urtez fazistekin».

Belaunaldi baten ikuspegia

Eklesiastes-ek dioenez, orok du bere muga: hala nola iraultzal-diak, pizkundek, eta adimenduz beteriko belaunaldi borrokala-riak. Aipatu liburuan (*Euskal Kulturaren...*), gerra ondoko ilunpe-ei urte loratsuak darraizkie eta hauei, berriz, saldukeria, «vascon-gadismoa», etsipena.

Liburuak, bere laburrean deigarri eta datuz hornitua, baditu, ene aburuz, bizpahiru puntu egiatik urruntzen direnak. Besteren artean, *Egan* eta *Euzko Gogoa*-ri egiten dien kritika. *Egan*-i buruz zera dio: «Mitxelena-ren inguruan gero ateratzen hasiko zen “*Egan*” aldizkaria (1954), nahiz berrizaleago izan, bazuen, “jakin-lariek” xuxen esaten duten bezalaxe, halako “kolaboratzaile pro-dukturen” fama». Eta aurrerago: «frankismoaren bedeinkazioa-rekin azaldua, “*Egan*”ek bazuen bere kontra “kolaborazionismo”-aren kutsua». Txillardegik bere belaunaldikoen apologia egitean kontestua atzendu duke, dirudienez, eta beste zenbaiten eritziak ere (kasurako, *Egan*-en barne-funtzionamenduaz Koldo Mitxele-nak dioena Ibarzabalen liburuan).

Inguruko giroa gutxiesten bide du, gainera, *Euzko Gogoa* eta *Gernika*-ren tematikaz ari denean, hala dioelarik: «Zentsuraren atzaparretatik urruti agerturik ere, “E. Gogoa”k ez zuen Euskal Herriko zapalketa aztertzen, esate baterako. “E. Gogoa”ren poli-tika-gabetasuna eta “Gernika”ren kopeta-zabal-keria (hau eta hu-ra, Talamas eta Zaitegi apezek zuzenduak), oso harrigarri gerta-tzen dira gaur; garai hartan zeuden kultur-aldizkari zentsuragabe bakarrak, beroiek izanik». Honetaz zer esan? Mirande abertzalea-ren artikulua politiko ezagunenak *Gernika*-n publikatu bait ziren. Kazeta horretan berean «Euskadi/Euskal Herria»ri buruzko ezta-baida ere. *Euzko Gogoa*-n Krutwig, Mirande, Ibiñagabeitia eta

beste euskaltzale eta abertzale anitzen artikulua, garaiko tematika politikoa barnehartzen zutelarik. Eta denok dakigunez, urte haie-takoak dira Txillardegiren idazlantxorik politikoenak, hala nola: «Mendeurren ohargarri bat. Buda Sakiamuni ta bere gaurkotasu-na» (*Egan*, 1956) eta «Orangutanen ugartea» (*Egan*, 1957), bi kasu argigarri aipatzeko.

Euzko Gogoaren zentsura-gabeziak ondo letorkiguke Intxaustik idatzi zuena³ gogoratzea, kazeta horren aleak Poliziak ez bait zituen mugaz hona pasatzen uzten. Eta duda izatekotan, Jon Etxaideri galde dakioke, hau Martutenen izan bait zen hura zela kausa kate-burdinak esku-lagun zituelarik.

Hondar-solas antzean

Badakit tartean eta ilun, urte horietako gertakari franko utzi dudala, J. San Martin eta Hernandorenaren auzi-mauziak *Herria-n*, Intxausti, Azurmendi etabarren euskarari buruzko liskarrak *Jakin-en*, eta beste hainbat. Zernahi gisan, horren aspaldikoak ez diren ideiak, egungoen adierazle eta gaurko egoerarekin duten zerikusi haundiarengatik gogoratu nahi izan ditut, besteak beste, (norbaitek esan zuenez) gure aro hau, hitsa izanagatik ere, gurea bait da.

Tx.L.

---

1 «Eskuineko» kritika aurretiaz ezagutu zuen Txillardegik, «Orixe»k *Leturiaren egunkari ezkutua* zafratu zuenean. Ohargarria dukegu, orain ikusita, Orixek Txillardegi eta Txillardegik Atxaga kritikatzeko emandako arrazoiak erkatzea. «Barrenak ez dit agintzen ixilik egotea, liburu onek gaurko gazte jendearen artean egin dezaken kaltearengatik» idatzi zuen «Orixe»k. Txillardegik, hauxe: «... berri bat jakin eraziko diat gaur: hire izkribuak eta iritziak kontuan hartuak izaten direla, gazteen artean batez ere».

2 Adjektibazio aldetik eta besteren artean, horrelakoak erabiltzen ditu: «Nor-teño», «Sortzikero», «Abertxale», «Euzkadillero»...

3 *Jakin*, 13. zk. (1980), 97-119 orrialdeetan.